

Samarbete med företagshälsovården kan förbättra skolans miljö

Skolan är Sveriges största arbetsplats. Dess miljö är ställvis så skadlig att varje anständigt företag i näringslivet skulle avbryta sin verksamhet tills problemen blivit åtgärdade. Låt skolhälsovård och företagshälsovård mötas – tillsammans kan de initiera åtgärder för skolans arbetsmiljö och ge övriga aktörer incitament för samarbete.

Skolöverläkaren Nils Lundin har nyligen diskuterat skolhälsovårdens roll som elevernas företagshälsovård i en artikel i Läkartidningen [1]. En sådan tankegång har stor aktualitet i ett globalt skolhälso-tänkande. WHO framhåller i sitt »Global School Health Initiative» [2] bl a att initiativet är »designed to improve the health of students, school personnel, families and other members of the community through schools».

Liknande tankar finner man i det europeiska nätverket för hälsofrämjande skolor [3]. Frågan om samarbete mellan företagshälsovård och skolhälsovård har diskuterats av och till i Sverige, bl a på 1980-talet [4], men få konkreta resultat har noterats. Lundins aktualisering av frågan är därför välkommen.

Skolans arbetsmiljö för både elever och lärare har kritiserats under lång tid. Fokus har efter hand flyttats från fysiska brister till den psyko-emotionella miljön. Ingen kan känna sig tillfreds med ständi-

ga rapporter om hot, våld och mobbning. Att ett förskräckande stort antal elever mår dåligt i skolans miljö är ingen hemlighet, inte heller att vissa lärare känner otillfredsställelse med arbetsmiljön.

Skolhälsovården har, som Lundin påpekar, ett i huvudsak individcentrerat perspektiv på barnens och ungdomarnas hälsa i skolan. I 1974 års skolhälsovårdsutredning [5] diskuterades ingående om den framtida skolhälsovården skulle vara en direkt fortsättning av barnavårdcentralernas verksamhet inom landstingens arbete, eller om den skulle vara skolans egen hälsovård för elever inom skolhuvudmannens ram.

Efter segslitna diskussioner ända in i riksdagen segrade den sistnämnda linjen. Endast med skolhälsovårdens personal under skolans överhöghet skulle eleverna kunna få en allsidig hälsovård anpassad till den lokala skolans och kommunens särskilda behov, menade majoriteten. I detta ligger egentligen företagshälsovårdstanken. Veterligen finns inte längre några bärande planer på att föra över skolhälsovården till landstingens verksamhet.

Miljöinterventioner i arbetsmiljöer har lämpligen en multifaktoriell och tvärprofessionell inriktning. Målgruppen är

i detta fall lärare, elever och övrig skolpersonal. Funderingar om en gemensam hälsoorganisation för lärare och elever förs vanligen snabbt åt sidan. Elevernas företrädare har sällan allmän medicinsk kompetens utan utbildning inom barn- och ungdomsområdet. Trovärdigheten bland eleverna skulle dessutom troligen skadas om skolhälsovården företrädde både lärare och elever. Men detta utesluter inte ett nära funktionellt samarbete på skolmiljöområdet.

Parallellt med den individinriktade skolhälsovårdslinjen löper folkhälsolinjen genom årtiondena. Skolhälsovården har visserligen starka band med barnhälsovetenskapen [6], men det folkhälsovetenskapliga synsättet – med kartläggningar och analyser av hälsan och dess determinanter och design av interventioner på populationsnivå – är generell och gemensamt för skolhälsovårdare och företagshälsovårdare. I en analys av behov av kompetenshöjning i folkhälsoarbete för redan yrkesverksamma inom relevanta yrkesområden nämns personal inom både skolhälsovård och företagshälsovård [7].

I regeringsbeslutet om nationella mål för folkhälsan och efterföljande politis-

På spaning efter en bättre arbetsmiljö? (Personerna på bilden har inget direkt samband med artikeln).

LARS CERNERUD
docent
lars.cernerud@mdh.se

BENGT WRÄMNER
universitetslektor; båda vid
Mälardalens högskola, Västerås

Foto: Paul Hansen/Pressens Bild

ka uppdrag framhålls mer hälsofrämjande hälso- och sjukvård som ett av de viktigaste målområdena för morgondagens folkhälsoarbete [8].

Utbildning i form av akademiska kurser – gärna på distans och i reducerad studietakt för att passa yrkesverksamma personer – kan leda till kunskaper och färdigheter inom befolkningsinriktat folkhälsoarbete. En sådan akademisk fortbildning med personal inom företagshälsovård och skolhälsovård som målgrupper planeras starta under 2007 vid Mälardalens högskola i Västerås.

Skolöverläkaren Sophie Ekman har myntat begreppet »skolhälsovården – ett lokalt verkande folkhälsoinstitut« [9]. I detta inbegriper hon också råd och insatser för föräldrarna; att involvera flera aktörer i skolhälsoverksamheten är en mycket spännande tanke.

Vi kan identifiera sex huvudaktörer för skolans arbetsmiljö: rektor, som är ansvarig, eleverna, skolhälsovården, lärarna, företagshälsovården samt föräldrarna. Skolan är Sveriges största arbetsplats. Dess miljö är ställvis så skadlig att varje anständigt företag i näringslivet skulle avbryta sin verksamhet tills problemen blivit åtgärdade. Låt skolhälsovård och företagshälsovård mötas. Till sammans kan de initiera åtgärder för skolans arbetsmiljö och ge övriga aktörer incitament för samarbete.

■ *Potentiella bindningar eller jävsförhållanden: Inga uppgivna.*

REFERENSER

1. Lundin N. Företagshälsovård redan i skolan. Läkartidningen. 2006;103:2372-3.
2. WHO's Global School Health Initiative. Geneva: World Health Organization; 1998. WHO/HPR/HEP/98.4, 1998.
3. Barnekow Rasmussen V. The European network of health promoting Schools – from Iceland to Kyr-gyzstan. Promotion & Education. 2006;12: 169-72.
4. Cernerud L, Wramner B. Kontaktytor mellan företagshälsovård och skolhälsovård. Soc Med Tidsskr. 1985;62:155-62.
5. Skolhälsovård. Betänkande av 1974 års skolhälso-vårdsutredning. Stockholm: Socialdepartementet; 1976. SOU 1976:46.
6. Köhler L. Barnhälsovetenskap – insatser inom utbildning, forskning och service. Läkartidning-en. 1998;82:1154-7.
7. Wramner B. Behov, utbud och utveckling avseen-de akademisk folkhälsoutbildning. Stockholm: Nationella Folkhälsokommittén; 1999. Under-lagsrapport nr 14.
8. Folkhälsopolitik för jämlikhet i hälsa och hållbar tillväxt. Skr 2005/06:205. Stockholm: Socialde-partementet; 2006.
9. Ekman S. Vi mår bra i skolan. Om skolhälsovård för barn och föräldrar. Stockholm: Förlagshuset Gothia; 1998.

Avskaffa landstingens ansvar för sjukvård!

Stora brister finns i dagens sjukvård, särskilt i den icke akuta vården. Man kan inte förvänta sig att landstingen skall vara kapabla att genomföra en självsa-nering. Landstingen och deras organisation kan av-skaffas om sjukhusvården överförs till staten och pri-märvården till kommuner-na. Ansvaret för själva vårdarbetet bör läggas hos personalen, under överin-seende av en återupprättad Medicinalstyrelse.

Landstingen har med åren utvecklat en osannolikt stor administration inklude-rande politiker ovanför själva sjukvår-den. Dessa tenderar ibland att lägga sig i den verkställande funktionen inom sjukvården ända ned till kliniker och vårdcentraler, vilket är helt fel. Verkstäl-landet skall skötas av professionella.

Landstingens politiker excellerar dessutom i ständigt återkommande om-organisationer. Dessa är tydligen dåliga, eftersom de ofta snart måste göras om. I sjukvården upplever all personal detta som mycket störande.

Somliga sjukvårdspolitiker gräver sig allt djupare in i vårdens organisation, och man anar en tydlig avsikt att fjärma läkarkåren från inflytande över ledning och organisation. Kravet på medicinsk kompetens som en förutsättning för chefskap har tagits bort. Cirka hälften av cheferna vid våra vårdcentraler är sjuk-sköterskor. Detta kan vara bra, men en-

dast om sköterskorna söker tjänsterna i vanlig ordning, och om de stöds av läkar-na och annan personal.

Ett krav på chefstjänsterna brukar vara att inget arbete utöver administration skall utföras, och då försvinner de flesta läkares intresse för uppgiften. Det före-kommer nu även att sjukhuskliniker leds av icke-läkare. Tjänsten som chef för medicinkliniken i Helsingborg har tidigare ansetts som mycket eftertrak-tad – när den nyligen ledigförklarades sökte inte någon läkare.

Detta måste ses som ett sjukdoms-tecken. När chefer inte ges ett fullt led-ningsansvar och rätt att genomföra för-ändringar mister många läkare intres-set. Därmed blir det inte heller de bästa som blir chefer.

Bland politiker tycks även råda upp-fattningen att chefer inom den offentli-ga sektorn inte behöver någon kunskap om det som man skall vara chef för. Det räcker om chefen bedöms som sannolikt god ledare och kan förväntas lydigt följa politikernas vilja i verkställandet.

Själv är jag bergfast övertygad om att en chef för ett sjukhus skall vara admi-nistratör, läkare, sjuksköterska eller motsvarande med mångårig erfarenhet av sjukvård. Det behövs även teoretisk kunskap om sjukvårdsadministration. Att välja någon utan sjukvårdserfaren-het för att styra över högprofessionella läkare och sjuksköterskor bäddar för problem.

Sjukvården är inte ett medicinskt sta-tiskt system. Tar man ifrån läkarkåren inflytande och ansvar kommer detta att minska läkarnas intresse för medicinsk utveckling, något som kommer att få konsekvenser för vårdens kvalitet på sikt.

Från hela landet kommer rapporter om oacceptabla väntetider inom den elektiva sjukhusvården och även i delar av primärvården. Människors krav på sjukvård och vårdens resurser går i otakt. Med läkare som gisslan sliter poli-tikerna med prioriteringslistor. Detta är fel tänkt – det är bara läkare tillsam-mans med patienten som kan prioritera.

Finns läkaren att väntetiden skulle bli oacceptabelt lång borde det gå att hänvisa till privat vårdgivare. Men det är svårt – sedan decennier har politiker ja-

SVEN ÅKE FORSBERG
docent, f d överläkare,
medicinkliniken, Borås
sven@mbox322.swipnet.se

gat privat vård med blåslampa, med resultatet att bara ca 8 procent av läkarna arbetar privat. En annan snedfördelning i vår sjukvård är att ca 80 procent av alla läkare arbetar inom sjukhusvård, vilket avviker från andra länder i västvärlden.

En studie från Institutet för hälso- och sjukvårdsekonomi i Lund (IHE) år 2000 visade att sjukhusläkare använde 32 procent av all arbetstid åt patienter, medan administration, kommunikation och möten tog 45 procent. Distriktsläkare ägnade 47 procent av arbetstiden åt patienter. Revisionsföretaget Komrev studerade 11 akutkliniker, och där ägnades hälften av all arbetstid åt patienter. En del av administrationen är visserligen direkt patientinriktad, men det upplevs inte så.

Mellan 1975 och 2001 ökade antalet läkare från ca 8 510 till drygt 24 200. Antalet sjuksköterskor steg från 30 785 till nära 70 600, och antalet undersköterskor från drygt 9 330 till nästan 34 000. Under samma period minskades antalet vårdplatser från 136 000 till 29 000. Antalet intagna vid sjukhus ökade från 1,4 miljoner till 1,7 miljoner. Samtidigt minskade antalet patientbesök per sjukhusläkare från 7,3 till 2,2 per dag. Enligt statistik över OECD-länderna 1998 uppgick antalet patientbesök per läkare och år i Sverige till 903. I övriga länder låg motsvarande siffra mellan 1 400 och 3 200, med undantag för Japan med över 8 400 patientbesök per år.

Det är en absurd utveckling i Sverige att allt fler läkare tar emot allt färre patienter och vårdar obetydligt fler patienter vid mycket färre vårdplatser. Det här visar att läkares arbete måste förändras i grunden och att produktiviteten måste öka.

Högskoleverket har uttalat att det skulle behöva inrättas ytterligare 320 utbildningsplatser för läkare, men verket vet sannolikt inte hur dåligt huvudmännen utnyttjar läkarnas arbetskraft. Ändrade arbetsförhållanden för läkare kan frigöra mera tid för patientarbete utan att det skulle behövas fler läkare.

Svensk sjukvård är inte alltigenom dålig. Många vårdcentraler i landet fungerar bra när läkartjänster är besatta, och läkares eller sköterskors chefskap är gott. Sjukvården är god även när patienter kommit in på sjukhus förbi akuten. Patienter med livshotande tillstånd som hjärtinfarkt kan räkna med ett snabbt

och bra omhändertagande. Det är inte inom akutsjukvården som det råder brister, utan inom den icke akuta.

Allt sammantaget är emellertid bristerna så stora att landstingens sjukvårdsansvar enligt min mening bör avskaffas. Man kan inte förvänta sig att landstingen skall vara kapabla att genomföra en självsanering. En betydande del av sjukvården bör kunna bedrivas med offentlig finansiering men utan att vara offentligt ägd.

Man kan t ex göra som i Norge, där sjukhusvården överläts till staten. Vid varje universitet placerades centrum för övergripande styrning av sjukhusvården, som exekutivt medicinskt och administrativt leds av professionella.

Liksom i Norge kan kommunerna ges ansvar för att det skall finnas primärvård i hela landet med byggnader och utrustning. Ansvaret för själva vården, som skall finansieras offentligt, bör emellertid så långt som möjligt läggas hos personalen.

När staten tar över sjukhusen bör Medicinalstyrelsen återupprättas med tillsynsansvar för all sjukvård. Detta skall ske via inspektioner och insamling av statistik och publicering av denna. Mellan sjukhusnivån och Medicinalstyrelsen behövs ingen landstingsnivå – den kan avvecklas med den positiva konsekvensen att dess kostnader kan komma sjukvården till del.

Patienterna skall bestämma över en vårdpeng, så att de själva kan välja var de vill söka sjukvård, något som är omöjligt i dagens monopoliserade system, där politiker sitter på pengarna och bestämmer var patienter skall söka sjukvård. Med patientmakt skulle man få bra jämförande kvalitetsmått och en sjudande konkurrens inom sjukvården. Så kan vi få en vital sjukvård, både medicinskt och organisatoriskt.

Sammanfattningsvis: Det behövs inte fler läkare men ett förändrat innehåll i deras arbete. Ansvaret för sjukhusvård bör överföras till staten, för primärvården till kommunerna. Landstingen och deras organisation kan upphöra redan nu. En Medicinalstyrelse bör återupprättas. Privat primärvård skall inte motarbetas, och privat sjukhusvård skall inte vara förbjuden.

■ *Potentiella bindningar eller jävsförhållanden: Inga uppgivna.*

Homocystein och mat

Den senaste tiden har högt homocystein (Hcy) som riskfaktor för hjärt-kärlsjukdom och det faktum att sänkning av Hcy med folat- och vitamin B₁₂-behandling inte på ett tydligt sätt visats minska risken diskuterats i Läkartidningen [1].

B₁₂-brist i sig verkar inte vara någon riskfaktor för hjärt-kärlsjukdom [2]. Däremot har det rapporterats en ökad risk för hjärt-kärlsjukdom och slagfall vid lågt folatintag eller låga folatnivåer i blodet [3]. Folat verkar dessutom vara det kritiska vitaminet för Hcy-nivån i plasma. Färsk frukt och grönsaker är bra källor till folat men är känsliga för kokning [4].

Åtminstone två studier har visat att ett högt intag av färska frukter och grönsaker har samband med höga folatnivåer och lågt Hcy [5, 6], varav den ena var en interventionsstudie [6]. Ett högt intag av sådan föda är också sedan tidigare väl känt för att skydda mot hjärt-kärlsjukdom. Sådan kost innehåller inte bara folat utan många andra kända och okända ämnen som kan vara inblandade i skyddet mot kärlsjukdomar.

Möjligen är därför Hcy en sådan surrogatmarkör som diskuterats av Johan Löck [1], kanske en markör för lågt intag av frukt och grönt. Dock kan Hcy också höjas vid brist på bland annat vitamin B₁₂, om än i en mindre utsträckning [3].

Möjligen är det alltså varken folsyra, kobalamin eller homocystein som spelar någon roll kring förebyggandet av hjärt-kärlsjukdom utan intaget av färska frukter och grönsaker i sin helhet.

Jonatan Axelsson

leg läkare, ST-läkare,
yrkes- och miljömedicinska kliniken,
Universitetssjukhuset i Lund
jonatan.axelsson@skane.se

REFERENSER

- Löck J. Homocystein är dött – leve homocystein! Läkartidningen. 2006;103:1868.
- Van Oijen M, Vlemmix F, Laheij R, Paloheimo L, Jansen J, Verheugt F. Hyperhomocysteinaemia and vitamin B12 deficiency: The long-term effects in cardiovascular disease. *Cardiology*. 2007;107:57-62.
- Fairfield K, Fletcher R. Vitamins for chronic disease prevention in adults. *JAMA*. 2002;287:3116-26.
- Stover P. Physiology of folate and vitamin B12 in health and disease. *Nutr Rev*. 2004;62:(II)S3-S12.
- Hatzis C, Bertisias G, Linardakis M, Scott J, Kafatos A. Dietary and other lifestyle correlates of serum folate concentrations in a healthy adult population in Crete, Greece: a cross-sectional study. *Nutr J*. 2006;5:5.
- Silaste ML, Rantala M, Alftan G, Aro A. Plasma homocystein concentration is decreased by dietary intervention. *Br J Nutr*. 2003;89:295-301.